

Arne Garborg som mystiker

© Anne og Rolf Solheim

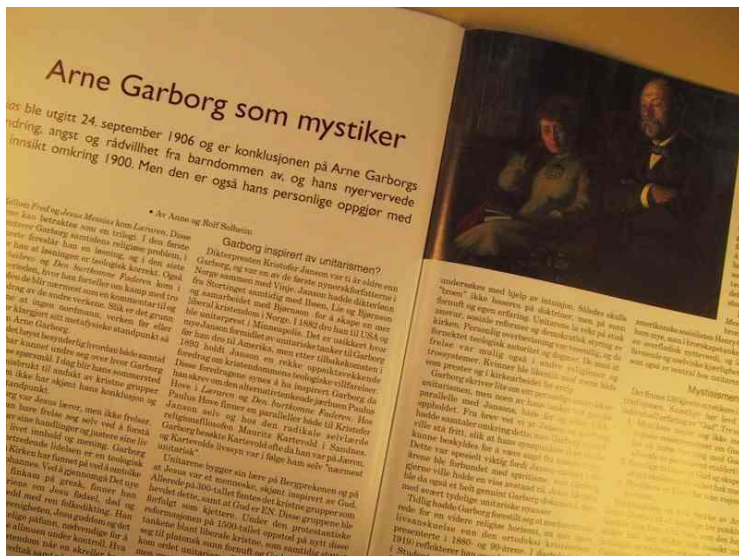
Artikkel i «Alternativt Nettverk» mai 2000

”Jesus Messias”

Jesus Messias ble utgitt 24. september 1906 og er konklusjonen på Arne Garborgs religiøse undring, angst og rådvillighet fra barndommen av, og hans nyervervede metafysiske innsikt omkring 1900. Men den er også hans personlige oppgjør med Kirken. Mellom *Fred* og *Jesus Messias* kom *Læraren*. Disse bøkene kan betraktes som en trilogi. I den første presenterer Garborg samtidens religiøse problem, i den neste foreslår han en løsning, og i den siste beviser han at løsningen er teologisk korrekt. Også *Knudaheibrev* og *Den burtkomne Faderen*

kom i denne perioden, hvor han forteller om kamp med tro og tvil. Men de blir nærmest som en kommentar til og sammendrag av de andre verkene. Slik er det grunn til å mene at ingen nordmann, verken før eller senere, har klargjort sitt metafysiske standpunkt så tydelig som Arne Garborg.

Derfor er det høyst besynderlig hvordan både samtidig og ettertid har kunnet undre seg over hvor Garborg stod i religiøse spørsmål. I dag blir hans sommersted

Knudaheio misbrukt til andakt av kristne grupper på Jæren, som ikke har skjønt hans konklusjon og metafysiske standpunkt.

I følge Garborg var Jesus lærer, men ikke frelser. Menneskene kan bare frelse seg selv ved å forstå konsekvensene av sine handlinger og justere sine liv deretter. Da får livet innhold og mening. Garborg mente den stedfortredende lidelsen er en teologisk konstruksjon, som Kirken har funnet på ved å omtolke Paulus og noe av Johannes. Ved å gjennomgå Det nye testamentet med finkam på gresk, finner han dessuten at historiene om Jesu fødsel, død og oppstandelse er ispedd med ren folkedikting. Han erklærer dessuten treenigheten, Jesu guddom og det evige helvete for kirkelige påfunn, nødvendige for å etablere makt og holde allmuen under kontroll. Hva gjenstår av norsk kristendom når en skreller bort Paulus, kirkemøtenes vedtak samt påvirkningen fra Luther? Jo, det mest vesentlige, sier Garborg. Da gjenstår nemlig kjærlighetsbudskapet, brorskapstanken og at gudsriket er inne i mennesket. Å gjøre mot andre hva en vil at andre skal gjøre mot en selv blir således ikke bare et påbud slik som hos Moses, men det blir selve jordelivets mål og mening, som i sitt innerste rommer kimen til menneskets fullkommenhet. Dette er Garborgs metafysikk, som har mye felles med hva mystikere har sagt gjennom alle tider.

Garborg inspirert av unitarismen?

Dikterpresten Kristofer Janson var ti år eldre enn Garborg, og var en av de første nynorskforfatterne i Norge sammen med Vinje. Janson hadde dikterlønn fra Stortinget samtidig med Ibsen, Lie og Bjørnson og samarbeidet med Bjørnson for å skape en mer liberal kristendom i Norge. I 1882 dro han til USA og ble unitarprest i Minneapolis. Det er usikkert hvor mye Janson formidlet av unitariske tanker til Garborg før han dro til Amerika, men etter tilbakekomsten i 1893 holdt Janson en rekke oppsiktsvekkende foredrag om kristendommens teologiske villfarelser. Disse foredragene synes å ha inspirert Garborg da han skrev om den alternativttenkende jærbuen Paulus Hove i *Læraren* og *Den burtkomne Faderen*. Hos Paulus Hove finner en paralleller både til Kristofer Janson selv og hos den radikale selv lærde religionsfilosofen Mauritz Kartevold i Sandnes. Garborg besøkte Kartevold ofte da han var på Jæren, og Kartevolds livssyn var i følge ham selv ”nærmest unitarisk”.

Unitarene bygger sin lære på bergprekenen og på at Jesus var et menneske, skjønt inspirert av Gud. Allerede på 300-tallet fantes det kristne grupper som hevdet dette, samt at Gud er EN. Disse gruppene ble forfulgt som kjettere. Under den protestantiske reformasjonen på 1500-tallet oppstod på nytt disse tankene blant liberale kristne, som samtidig støttet seg til platonsk sunn fornuft og Guds Enhet. Derfra kom ordet unitarisme. De ble forfulgt og henrettet, men grupper i Polen og Transylvania overlevde og videreførte unitarismen til England, og senere til USA. De kalte seg også ”frie kristne”. På 1800-tallet fikk disse gruppene nytt liv, spesielt i USA, hvor vitenskap og humanisme fikk stor innflytelse. Unitarismen ble framfor alt en bevegelse blant intellektuelle, og fikk hovedsete ved Harvarduniversitetet. Spesielt fikk den amerikanske filosofen Ralph Waldo Emerson stor innflytelse, sammen med forfatteren Thoreau. Som transcendentalist hevdet Emerson at bakenforliggende virkelighet faktisk kan erfares og undersøkes med hjelp av intuisjon. Således skulle ”troen” ikke baseres på doktriner, men på sunn fornuft og egen erfaring. Unitarene la vekt på etisk ansvar, sosiale reformer og demokratisk styring av kirken. Personlig overbevisning var vesentlig, og de fornektet teologisk autoritet og dogmer. De anså at frelse var mulig også i andre religioner og trossystemer. Kvinner ble likestilt med menn både som prester og i kirkearbeidet for øvrig.

Garborg skriver lite om sitt personlige inntrykk av unitarismen, men noen av hans tanker var ganske parallelle med Jansons, både før og etter USA-oppholdet. Fra brev vet vi at Janson og Garborg hadde samtaler omkring dette, men Garborg synes å ville stå fritt, slik at hans synspunkter ikke skulle kunne beskyldes for å være sugd fra andres bryst. Dette var spesielt viktig fordi Janson-navnet i 90-årene ble forbundet med spiritisme, som Garborg gjerne ville holde en viss avstand til. *Jesus Messias* ble da også et helt genuint Garborg-dokument, men med svært tydelige unitariske nyanser.

Tidlig hadde Garborg forestilt seg at nordmenn var rede for en videre religiøs horisont, en mer åpen livsanskuelse enn den ortodoks kristendom presenterte i 1880- og 90-årene. I dagboken (fra 1919) reflekterer han over foredraget han selv holdt i Studentersamfundet i 1881 om ”Den religiøse Erkjendelses Princip”:

Eg har i hovudsak vore rett klar alt då; men eg gjekk med draumar om å få sjølv folket inn på friare religiøse synsmåtar, og dei har eg nok etterkvart fått ”vekse ifrå”. Det er ei brutal sanning at ”folket” ikkje kunne koma med her; det store fleirtalet kan ikkje ”tenkje” i slike spørsmål og tek då med takk imot dogmatiske lærebooks, kor urimelege dei kan vera. Paulus og dei romerske (og tyske) teologane har elles laga ihop ein rett praktisk ”Folkereligion”.

Og jamvel den seinare draumen min, at det skulle vera råd å få opp - og det mellom sjølve folket - Jesu kristendom, den kunne ikkje bli meir enn draum den heller. Noko meir er Jesus komen opp att i seinare tid. Men det er meir i synda enn i røynda; for teologane, og endå meir folket, er det offeret, blodet, "soninga", med eit ord Heidningskapen, som er og vert hovudsaka.

Her sitter han nå, 13 år senere. Hans religiøse hovedverk hadde ikke fått den oppmerksomhet han mente det fortjente. *Jesus Messias* hadde riktignok vakt debatt i 1906 og 1907, men boken er stort sett glemt i 1919. Få har forstått hva han forsøkte å si og det alvor som lå bak. De fleste oppfattet det som en aldrende forfatters teologiske grublerier, dette som var hans livs store "avklaring".

I årene etter *Jesus Messias* fant han mye av brorskapstanken hos den amerikanske sosialisten Henry George. Denne opptok ham mye, men i brorskapstanken i georgismen lå det en overfladisk nytteverdi, og ikke den fullstendig favnende og uselviske kjærlighet han fant hos Jesus, som også er sentral hos unitarene.

Mystisismen

Det finnes 130 kjente mystikere i den jødisk-kristne tradisjonen. Samtlige har levd seg fram til en individuell erfaring av "Gud". Tre saker forener dem:

1. Mystikere nøyer seg ikke med teoretiske og logiske resonnementer om Gud, men arbeider for en indre forening med Gud (om den ikke allerede er permanent etablert).
2. Samtlige betoner at Gud og skapelsen er ETT og at det eksisterer en enhet bak mangfoldigheten.
3. Mystikere er kjent for sine visjoner om fred og harmoni.

Konklusjonen en kan trekke av Arne Garborgs *Jesus Messias* er at samtlige tre punkter ovenfor er levende hos ham. Om han, som den høyt begavede etiker han var, nådde slik innsikt med hjelp av intuisjon og visjonær erkjennelse, vet vi ikke. Men Garborgs tenkning er uten tvil grunnet på dyp livsinnsikt og favner videre og dypere enn en ren intellektuell analyse vanligvis gjør. Hans dype innsikt har visdommen i seg, og essensen av Jesu lære formulerer han slik i kapittel 5 i *Jesus Messias*:

De som kom med i dette åndelige rike skulle få en spesiell oppgave og en spesiell lønn i det Gudsrike som var i emning. De kunne da også glede seg til at når det kom, skulle de selv bli forløst (Luk.21.28). Derfor burde de alltid være forberedt slik at "lampene deres var tent når brudgommen kom" (Mat. 25.1). Og det gjorde de ved å bygge Gudsriket inni seg selv, ved å gjøre Guds vilje i sitt eget liv, ved å elske Gud og nesten og ved å "holde budene". Og da kunne Jesus love dem at de aldri skulle savne sin lønn. Dette er grunntanken i Jesu gledebudskap: Om vi lever etter Guds vilje, så får livet verdi i seg selv, om det i verdslig forstand kan synes aldri så armt. Slik får livet en verdi som gir oss full utdeling, det vil si at tilværelsen får full mening. I tillegg til de store håp for framtiden får Jesu disippel den erfaring han selv kan påvise i sitt eget liv: At det gode han gjør har egenverdi og at en "vinner livet", dvs. vinner innhold i livet når en bruker det på rett måte. Om en gjør Guds vilje, så behøver en ikke å spørre, slik fariseerne gjør, om når Guds rike skal komme. Riket er kommet, fordi en har det inni seg. Om en forbedrer seg og går framover ved helt og fullt å tilpasse seg Guds vilje, vinner en større og større lykke, rikere og rikere lønn. At livet har sin egenverdi, sin lønn og sin mening, dette er Jesu nye tanke, hans sanne gledebudskap. Får vi tak i det, så blir alt annet underordnet, om det så var selve det rabbinske Messiasriket.

Vi vet ikke hvor mye buddhisme Garborg hadde lest da han skrev dette, men disse få ordene reflekterer hva alle store tenkere fra Sokrates til Buddha, fra Lao Tse til Konfusius har sagt. Denne meningen med livet er også essensen i læren om årsak og virkning - som du sår skal du høste - (karma, i indisk filosofi, slik også hans samtidige Leo Tolstoy formulerte det). Handlingens mystikk - overfor alt det levende - blir kanskje enda mer betydningsfull i den globale verden vi nå er på veg inn i. I en slik verden kan intet livssyn, ingen religion, ingen filosofi forskanse seg bak en barriere av arroganse og erklære: Vi alene har den fulle sannhet. Det jordiske perspektiv krever nemlig handling i det godes tjeneste – i år 2000 av en slik kvalitet og av slike dimensjoner at det står om livet både for oss selv og våre medskapninger. I et panoramaperspektiv med skaperverket, evolusjonen og historien som pedagogiske hjelpemidler i et jordisk klasserom, blir handling til fordel for alt det levende ("Guds vilje" i følge Garborg) selve livets mål og mening. Dette er da Garborgs metafysikk:

Målet er intet mindre enn fullkommenhet

Dette målet, synonymt med universell kjærlighet eller Messiasskap, finnes hos de fleste mystikere. I vår tid er dette formulert mest tydelig i *Det tredje Testamente*, kosmologien skrevet (og tegnet) på mer enn 4000 sider av dansken Martinus. Han var bare 16 år da Garborg skrev sin korte bok på 150 sider. At mennesket har i seg kimen til fullkommenhet takket være gudegnisten det bærer i seg, er en esoterisk sannhet som har eksistert like fra de gamle egyptere via grekerne og har overlevd middelalderens forfølgelser i hemmelige selskaper og ordener. "Det fullkomne menneske" har erkjent hva universell kjærlighet er. Det har realisert Messiasskapet gjennom lidelse, tester, arbeid, studier, innsikt og intuisjon. Et menneske på et slikt erkjennelsesnivå har nådd den sanne mystikers nivå. Det har realisert seg selv som et ånds- og guddomsvesen, og er universell kjærlighet. Lidelsen og smerten er drivkraften til stadig dypere forståelse av kjærlighetskreftene i livet. Garborg er meget klar på dette i "Trætte mænd". Her er han samtidig på linje med Henrik Ibsen som peker på at mennesket må gjennomleve mørke for å komme til lys. Igjen er vi tilbake til "handling og resultat" – årsak og virkning.

Messiasskap innbærer en omfattende innsikt i livets store kjærlighetsmysterium, en holistisk anskuelse. Et slikt menneske ser seg selv som en del av alt levende og opplever seg fullstendig integrert i det levende livet. Det finnes således ingen grenser, alt hører sammen. Intet oppleves isolert. Dette er den universelle kjærlighetens vesen, og det er denne kjærligheten Garborg skriver om. Gud, som kjærlighet, er altså immanent, dvs. i verden. Når slik bevissthet oppnås blir alle religioner overflødige. Garborg har denne virkelighetsforståelsen. Han søker mot det universelle og ikke mot det fragmentariske. Selv er han bærer av visjonen om universaliteten, men han må erkjenne at

folket ikkje kunne koma med her; det store fleirtalet kan ikkje "tenkje" i slike spørsmål og tek då med takk imot dogmatiske lærebøker, kor urimelege dei enn kan vera . . .

Et indre gudsrrike, som mennesker kan bygge hver for seg på grunnlag av sin egen gudegnist og derved bli sin egen Messias, er i følge Garborg avhengig av kvaliteten av de handlinger en utøver ved "å gjøre mot andre –". Slik kan vi aldri bli oss selv uten gjennom andre. Hva Garborg sier her betyr at selvutviklings-teknikker som meditasjon, yoga osv. bare tjener en hensikt om de gjør oss til bedre mennesker, for bare vilje og handling under styring av samvittigheten utvikler intuisjon som derved høyner bevisstheten. Opplevelser som innfinner seg under byggeprosessen av slike gudsriker er i vår tid blitt så tallrike at de er blitt gjenstand

for systematiske studier under en ny forskningsgren ved navn *Transpersonlig Psykologi*. Slik ser det ut til at verken tro eller tanke vil være det vesentlige ved framtidens religion, men direkte erfaring og opplevelse av det guddommelige, muliggjort av handling i det godes tjeneste. Dette er hva Garborgs *Jesus Messias* peker fram mot og som er hans metafysiske testamente til framtiden.

Denne artikkelen er blitt til i samarbeid med litteraturforsker Gunhild Hoem, som både har inspirert og har bidratt med viktige synspunkter som er inkludert. Bokmålsversjonen av "Jesus Messias" er utlagt på nettstedet <http://www.framtiden-er-din.com>